

Kolejka, Josef

Jugoslávsko-sovětské vztahy v letech 1941-1948 : (přehled literatury do roku 1964)

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1966, vol. 15, iss. C13, pp. [163]-176

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102628>

Access Date: 24. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

RECENZE — REFERÁTY — ZPRÁVY

Jugoslávsko-sovětské vztahy v letech 1941—1948

(Přehled literatury do roku 1964)

V našem kulturně politickém i v odborném tisku se objevují stále častěji informace o politickém, ekonomickém i vědeckém životě soudobé Jugoslávie. Z produkce jugoslávských historiků zaujal nás zejména *Přehled istorije Saveza komunista Jugoslavije* (Beograd 1963). Čtěl bych se vrátit k této knize a k diskusi, která o knize probíhá v Jugoslávii. A nejen nás odborné historiky, ale i širší veřejnost budou jistě zajímat informace o tom, jak jugoslávští historikové vykládají příčiny roztržky své komunistické strany s Informbyrem v roce 1948.

Když vyšla koncem června 1948 v denním tisku rezoluce byra devíti (vlastně jen osmi!) evropských komunistických stran o „situaci v Komunistické straně Jugoslávie“, reagovala na ni naprostá většina čtenářů u nás a jistě i jinde s údivem. Vždyť první poválečná léta byla v Jugoslávii zcela ve znamení nadšeného sovětofilství jugoslávského lidu — tak se přece soudilo v celém světě. Na západě se psávalo již od r. 1945 o Jugoslávii jako o nejvíce komunistické a „satelitní“ zemi. Málokdo si dovedl tehdy v létě 1948 představit, že rezoluce Informbyra povede zanedlouho k úplné roztržce s Jugoslávii a k jejímu vybočování z tábora socialistických zemí.

Dnes víme, že rezoluce Informbyra vytykala jugoslávským komunistům některé věci zbytečně ostře, neodůvodněně a nesprávně. Sami představitelé Komunistické strany Sovětského svazu ostatně již uvedli, že Informbyro postupovalo proti Komunistické straně Jugoslávie nevhodným a nesprávným způsobem. Jugoslávští komunisté pak vysvětlují rezoluci Informbyra z června 1948 jako důsledek „nesocialistických tendencí“ tehdejší Stalinyovy politiky, usilující o „podřízení“ socialistických zemí Sovětskému svazu. V novější sovětské publikaci *Istorija meždunarodnyh otnošenij* (T. III, Moskva 1964, str. 39) se konstatuje, že „hlavní podíl viny za zhoršení vztahů mezi SSSR a Jugoslávii nese Stalin.“ Nesprávné a nakonec i hegemonistické tendence Stalinyovy politiky vůči Jugoslávii se měly projevovat — tvrdí se v jugoslávské literatuře — už za války a znovu v poválečných letech.

Podrobně zkoumáním vztahu Kominterny i Informbyra, resp. sovětské zahraniční politiky ke Komunistické straně Jugoslávie a k Jugoslávii vůbec je nepochybně věcí především sovětských a jugoslávských historiků. A protože se v těchto vztazích promítají po roce 1944 také jugoslávsko-bulharské a jugoslávsko-albánské vztahy, bude zapotřebí rovněž spolupráce bulharských a albánských historiků. Se spoluprací albánských historiků (viz publikaci K. Frašeri, *Istorija Albanii*, Tirana 1964 g.) lze ovšem těžko počítat vzhledem k současné protijugoslávské a protisovětské orientaci albánských vůdců. Bulharští historikové se až doposud otázkami jugoslávsko-bulharských vztahů v období 1944—1948 nezabývají — jak je to zřejmé z jejich poslední práce *Istorija Bălgarii*, T. III, Sofija 1964.

Až dosud pracují otázky roztržky Jugoslávie s Informbyrem především sami Jugoslávci, jejichž stanovisko (zejména z let 1949—1952) můžeme konfrontovat přímo jugoslávskou literaturou a hlavně projev J. B. Tita z let 1944—1947, dále sovětskou prací *Istorija Jugoslavii* (T. II, Moskva 1963) a některými články ze sborníku *Obščestvenno-političeskije i kulturnyje svjazi narodov SSSR i Jugoslavii* (Moskva 1957) a dále dokumenty sovětské zahraniční politiky (*Vněšňaja politika Sovetskogo sojuza v period Oščestvennoj vojny; Vněšňaja politika Sov. sojuza* 1946, 1947, 1948). Bulharské stanovisko ke spolupráci jugoslávsko-bulharské je vyjádřeno jednak v projevech Dimitrokových a lze výtěžit i z některých poválečných prací (Lankov N., *Părvoiat sledovajenen slovjanski kongres*, Sofija 1947; Ormandžijev I. P., *Federaciju na balkanskite narodi*, Sofija 1947).

V západní literatuře vyšlo po roce 1948 mnoho publikací o sporech Jugoslávie s Informbyrem, čerpajících ostatně přímo z jugoslávských pramenů [dopisy mezi KSJ a VKS/b vydány např. pod názvem *Tito contra Stalin*, Hamburg 1949; hojně se překládalo z jugoslávské oficiální *Bilé knižky* ... z r. 1951 atd.]. Stručně shrnutí západoněmeckého „ostforschungu“ podává sborník *Jugoslavien* z r. 1954 (v knižnici „Osteuropa-Handbuch“ jej redigoval W. Markert). Západní publicisté se dále opírají při líčení jugoslávských záležitostí z období války o memoárovou literaturu (Churchill, Hull, Stettinius), kterou ostatně používali také jugoslávští historikové.

Pro západní čtenáře byla v první polovině 50. let určena řada jugoslávských prací mezi

nimiž nás zaujme kniha polského autora Cz. Bobrowského, přeložená (z franštiny) do polštiny pod titulem *Socialistyczna Jugoslawija* (Warszawa 1957). Autor připravoval knihu v Jugoslávii, straní jugoslávským komunistům, ale má zároveň k některým jejich názorům a činům z let před roztržkou kritické připomínky.

Vzpomínky jednoho z vůdců Komunistické strany Jugoslávie (dnes renegát) M. Djilas o jeho setkání a hovorech se Stalinem [Djilas vydal své vzpomínky nejdrívě potají v Americe, r. 1962 byly přeloženy ve Vídni pod názvem *Gespräche mit Stalin*] je třeba brát s rezervou. Albánské materiály, vydávané koncem padesátých let, o vztazích s Jugoslávií (a proti jugoslávskému „revizionismu“) bereme na vědomí jen jako možné srovnávací informace.

Informace o vývoji v Jugoslávii a o jugoslávsko-sovětských vztazích jsem rozdělil do tří částí: v první pojednávám o „jugoslávské otázce“ za druhé světové války, v druhé líčím vývoj v Jugoslávii v letech 1945—1947 a ve třetí části se zabývám událostmi z první poloviny roku 1948.

„Jugoslávská otázka“ za války

Není jistě pochyb o tom, že mezi komunistickými stranami dosáhli za druhé světové války nejvíce úspěchů právě jugoslávští komunisté. A představitelé Kominterny je právem dávali tehdy v letech 1941—1944 za vzor ostatním komunistickým stranám. Rozmach národně osvobozenického boje jugoslávského lidu proti fašistickým okupantům nabyt už od roku 1941 mimořádného rozsahu. Jugoslávští komunisté byli připraveni ke svému boji již svou činností z let 1939—1941.¹ Hned po pádu monarchie vyhlásila KŠJ na plenárním zasedání svého ÚV 22. dubna 1941 boj okupantům a připravovala se i k boji za nastolení moci lidu.²

Komunistické strany zemí střední a jihovýchodní Evropy usilovaly o to, aby v národně osvobozovacím boji porobených národů zvítězila orientace na spolupráci se Sovětským svazem. Zároveň jejich postoj proti domácí kolaborující buržoazii dával osvobozenickému boji zřetelný sociální obsah, který byl konec konců namířen i proti části emigrantské buržoazie, jež vytvářely své vlády v Londýně. U jugoslávských komunistů přecházela kritika vůči londýnské emigraci velmi brzy v úplné odmítní jejího politického vlivu na průběh události v okupované vlasti.

Sovětský svaz navázal brzy po svém vstupu do války diplomatické styky s emigrantskými vládami střední a jihovýchodní Evropy, aby tak přispěl k utužení antihitlerovské koalice. Bylo ostatně v zájmu Sovětského svazu a porobených národů, aby ve střední a jihovýchodní Evropě vzniklo a rozvíjelo se všenárodní odbojové a osvobozenické hnutí proti okupantům. Kominternu pak instruovala komunistické strany o takové strategii a taktice, která vyplývala z charakteru a průběhu druhé světové války a která nepředpokládala přípravu přímo socialistické revoluce.³

Rovněž západní spojenci měli zájem na tom, aby došlo v jednotlivých zemích střední a jihovýchodní Evropy k dohodě mezi londýnskými vládami a domácími levými nebo i komunistickým odbojovým hnutím. Netřeba snad připomínat, že tento zájem západních spojenců, především Angličanů, měl jiné důvody a jiné cíle: byla totiž obava z toho, aby komunisté nezískali v osvobozenickém boji hegemonii a aby státy střední a jihovýchodní Evropy neodpadly po válce z předválečného systému imperialistických smluv a dohod. Proto se v Anglii pracovalo v prvních letech války na různých projektech konfederace střední a jihovýchodní (popřípadě i severovýchodní) Evropy. Sovětský svaz v jednáních se západními spojenci proti těmto plánům protestoval (v konfedačních plánech polské buržoazie se počítalo i s odtržením západní Ukrajiny a Bílé Rusi i baltských republik) a trval na tom, aby osvobozené národy obnovily svou státní nezávislost a samy pak rozhodly o dalším vývoji mezistátních vztahů. [Jugoslávští komunisté se domnívají, že Stalin jednal „tajně“ se západními spojenci, konkrétně s Anglií, o rozdělení „sfér vlivů“ ve střední a jihovýchodní Evropě a že tím zradil zásadu práva na sebeurčení národů.]

Rozsáhlá odbojová činnost Komunistické strany Jugoslávie a rozvíjení osvobozenického boje jugoslávského lidu právě pod vedením KŠJ hned po dubnu 1941 byla pravděpodobně pro Kominternu poněkud překvapením. Přestože žila až do jara 1941 v ilegalitě, rozvinula KŠJ rozsáhlou činnost a ustavila ještě před vstupem Sovětského svazu do války některé partyzánské oddíly. Vpád nacistických vojsk do Sovětského svazu vyvolal u Jugoslávčů velký ohlas. Účast Sovětského svazu ve válce vyvolala v Jugoslávii vlnu nadšení (se silnými hesly slovanské vzájemnosti!) a dodávala jugoslávským partyzánům naději ve vítězství v jejich boji proti okupantům. Jugoslávští komunisté byli asi první, kteří mohli odpovědět přesvědčivými slovy na výzvu Kominterny z 22. června 1941: „Rozvíňte boj proti okupantům!“ A právě proto se obrátila Moskva v únoru 1942 na vrchní velení jugoslávských partyzánů s žádostí, aby Jugoslávci vydali k okupovaným národům (zejména k lidu Československa a Francie!) výzvu za zesílení jejich boje proti okupantům.⁴

Jugoslávští komunisté připravovali v červnu a červenci 1941 svůj boj proti okupantům s představou, že Rudá armáda brzy zvítězí, a že je proto třeba připravovat převzetí moci v Bělehradě. Kominternu sice upozorňovala 22. 6. 1941, že „v této etapě jde o osvobození z fašistického jha a ne o socialistickou revoluci“, ale jugoslávští komunisté považovali za správné, aby příslušníci partyzánských oddílů nosili na čepicích pěticípé hvězdičky a aby kádrové partyzánské oddíly vznikaly jako „proletářské brigády“. Kominterně se zdál tento postup jugoslávských komunistů orientací na „sovětizaci“ a proto upozorňovala Tita na nutnost vzniku jednotné a společné fronty všech nepřátel Hitlera a Mussoliniho. Stížnosti jugoslávských komunistů na postup Draži Mihajloviče a vůbec na londýnskou vládu (jako na „zrádce“ jugoslávského lidu) se zdály Moskvě zprvu přehnané.

Jugoslávské publikace z let 1949—1952 vysvětlují telegramy Kominterny Komunistické straně Jugoslávie z období 1941—1943 jako doklad té skutečnosti, že Moskva „nepřála“ jugoslávským partyzánům. Novější *Pregled istorije Saveza Komunistu Jugoslavije* formuluje tyto otázky již střízlivěji („svět dlouho neznal pravý stav — rozuměj o Michajličových četnicích! — o Jugoslávii“), ale v diskusích k *Pregledu* opět zazněly hlasy, připomínající názory jugoslávské publicistiky z období po červnu 1948.⁶ Kominternu odpovídala vskutku na četné žádosti jugoslávských komunistů o poskytnutí vojenské pomoci jen morálním povzbuzováním.⁷ Treba ovšem dodat, že Moskva ani jinak nemohla odpovídat v tomto směru. Vojenskou pomoc nemohl Sovětský svaz poskytnout z jasných technických důvodů — vždyť šlo o vzdálenost tisíce kilometrů.

Neoprávněná nebo přehnaná se nám jeví dřívější jugoslávská kritika postoje sovětské vlády k jugoslávské londýnské vládě. Sovětský svaz přece usiloval o dobré vztahy s dalšími emigrantskými vládami. Na druhé straně však chápeme údiv a jistě i rozhořčení vedení jugoslávských komunistů, když se dověděli, že sovětská vláda nabízela londýnské emigrantské vládě vyslání vojenské mise k Dražovi Mihajlovičovi. Tito odpovídal již v dubnu 1942 na pokyny Kominterny, aby jugoslávští komunisté nenapadali londýnskou vládu, takto: Všichni u nás proklínají Londýn a ptají se, proč nám Moskva nepomáhá. Nemůžete něco dělat proti zrádcovské politice jugoslávské emigrantské vlády v Londýně?⁸ — A když si sovětská a jugoslávská emigrantská vláda vzájemně povýšily v srpnu 1942 svá vyslanectví na velvyslanectví, protestovali proti tomu jugoslávští komunisté v telegramu do Moskvy: Povýšení jugoslávského vyslanectví v Moskvě ztěžuje naše postavení v zemi. — Ještě v létě 1942 si jugoslávští komunisté stěžovali do Moskvy, že není dostatečně odhalována v moskevském rozhlasě, totiž ve vysílání „Svobodná Jugoslávie“, zrada Mihajlovičových četníků.⁹

Sovětská vláda vskutku zachovávala až do poloviny roku 1943 k jugoslávské emigrantské vládě korektní postoj a Kominternu proto upozorňovala ještě v listopadu 1942 vedení KSJ, aby nevytyčovalo hesla boje odporu proti londýnské vládě. Zároveň však vyžadovala Moskva od jugoslávských komunistů důkazy o Mihajlovičově zradě¹⁰ a odmítala — jak o tom čteme v sovětské „Istorii Jugoslavii“ — žádosti západních spojenců a vyslance jugoslávské emigrantské vlády o „morální pomoc“ pro generála četníků a zároveň člena emigrantské vlády Dražu Mihajloviče. Naopak sovětská vláda informovala v Londýně prostřednictvím tiskových buletinů svého velvyslanectví o síle Titových partyzánů. V „*Pregledu*“ čteme, že v létě 1942 protestovala jugoslávská emigrantská vláda v Moskvě proti sovětské podpoře „komunistického hnutí“ v Jugoslávii. Podle sovětské „Istorii Jugoslavii“ odmítala sovětská vláda ještě na jaře 1943 anglické nabídky na společný postup „v jugoslávské otázce“ v tom smyslu, že by sovětská vláda měla přesvědčit Tita o nutnosti spolupráce s Mihajlovičem. Angličané se pak obraceli přímo na vedení jugoslávské národně osvobozené armády, t. j. na Tita!

Příprava invaze do Itálie nutila západní spojení, aby využívali národně osvobozené hnutí v Jugoslávii, které vázalo až 20 německých divizí, nehledě na další značné množství ozbrojených sil domácích kolaborantských „vlád“ (ustašovci, nedičovci) a Bulharů.¹¹ Proto vzkazoval generál Alexander Titovi v červnu 1943: Budeme Vám posílat zbraně! — Na podzim 1943 psával britský tisk o jugoslávských partyzánech převážně příznivě a vyslovoval se proti Mihajlovičovým četníkům ne sice vždy jako proti spolupracovníkům okupantů, ale spíše jako o méněcenné a nebojující síle, s kterou není možno počítat v boji proti Hitlerovi.¹² Když pak vedení KSJ (resp. vedení národně osvobozené armády) oznamovalo anglické vojenské misi, jaké požadavky posílá sovětské vládě před schůzkou ministrů zahraničních věcí Velké trojky v Moskvě v říjnu 1943 (mimo jiné i ten požadavek, že AVNOJ¹³ neuznává londýnskou emigrantskou vládu a krále), odpověděl jej anglický generál, že anglická vláda se nebude příliš exponovat za jugoslávského krále a za jugoslávskou královskou vládu!¹⁴

Jaké to byly požadavky, jež jugoslávští komunisté zaslali sovětské vládě? Jugoslávci žádali sovětské činitele, aby jim pomáhali u Spojenců (na moskevské schůzce tří ministrů zahraničních věcí, prosadit:

1. AVNOJ neuznává londýnskou jugoslávskou vládu a krále Petara;
2. nedovolí jim vrátit se do země;
3. ohromná většina lidu si přeje demokratickou republiku, budovanou lidovými osvobozenecskými výbory;

4. jediná zákonitá lidová jugoslávská vláda vznikne na půdě AVNOJ.

Na schůzce ministrů zahraničních věcí v Moskvě se o těchto jugoslávských požadavcích nedjednálo, ale na následující konferenci představitelů Velké trojky v Teheráně bylo přijato následující usnesení o Jugoslávii: Konference se usnází na tom, že je třeba co nejvíce podporovat partyzány v Jugoslávii (rozuměj národně osvobozenickou armádu vedenou komunisty!) válečným materiálem! — Ve svých důsledcích znamenalo toto usnesení Velké trojky, že spojení uznávají jugoslávské národně osvobozenecské vojsko za spojeneckou armádu. A jugoslávští komunisté vskutku takto vítali usnesení z Teheránu, ovšem ve svém prohlášení k tomuto usnesení navíc zdůrazňovali, že národy Jugoslávie vybudují svou osvobozenou vlast na základech skutečné demokracie a národnostní rovnoprávnosti.

V tomto provolání z 2. prosince 1943 vycházeli jugoslávští komunisté již z výsledků druhého zasedání AVNOJ, které se konalo v Jajce ve dnech 28.—29. listopadu 1943 a jehož hlavní zásady byly sděleny do Moskvy 30. listopadu. Stručně lze vyjádřit výsledky druhého zasedání AVNOJ takto: 1. AVNOJ se ustavuje jako zákonodárný orgán, který jmenuje Národní výbor osvobození Jugoslávie ve funkci prozatímní vlády; 2. ustavuje se federativní zřízení v Jugoslávii; 3. činnost emigrantské vlády se neuznává a zabraňuje se návratu krále do osvobozené vlasti, v níž lid rozhodne o otázce monarchie a krále.

Reakce v Moskvě na poslední usnesení druhého zasedání AVNOJ byla prý (jak to měl sdělit Jugoslávčům Dimitrov) „strašná“. Stalin byl rozložen a měl prohlásit, že toto usnesení je „ránou do zad Sovětskému svazu a usnesením v Teheránu“. Jugoslávští historikové viděli v tomto vystoupení Stalinově další důkaz sovětské nepřízně vůči jugoslávské revoluci. Autoři *Pregledu* formulují tyto otázky střízlivěji a vyslovují názor, že Kominterna nabrala tehdy na zřetel změny ve spoletensko-politických vztazích v Jugoslávii za druhé světové války a že nepochopila především tu skutečnost, že KSJ byla jedinou politickou silou, která organizovala boj proti okupantům. Zdá se, že opravdu v Moskvě nebylo (a vlastně ani nemohlo být) dobře známo, jaké zásadní změny prodělávala za války jugoslávská vesnice, která se přece stala hlavním rezervoárem sil partyzánských oddílů a pak národně osvobozenecské armády.

Na druhé straně zase těžko lze souhlasit s tím, že by „napomínací“ snahy Kominterny vůči KSJ byly projevem jejího „protijugoslávského stanoviska“. Tehdejší strategicko-taktickou linii komunistických stran (na spolupráci s demokratickými živly včetně protihitlerovské buržoazie doma i za hranicemi) prosazoval Dimitrov např. i vůči Polské dělnické straně, které v roce 1943 doporučoval, aby raději nemluvila ve svém programu o „lidovém“ Polsku,¹⁵ když by tento přídomek mohl být v širokých vrstvách polského národa chápán příliš „socialisticky“. Dnes ovšem víme, že byl značný rozdíl v rozsahu a charakteru hnutí v Polsku a v Jugoslávii a hlavně značný rozdíl v síle KSJ a PPR. Kominterna však musila vycházet za války nejdříve ze současného stavu spolupráce antihitlerovské koalice a ze skutečnosti, že Sovětský svaz nechtěl drždit západní spojení před projednáváním poválečného uspořádání Německa, při řešení velmi závažné „polské otázky“, při určování „hranice“ vojenských operací v závěrečné fázi války apod.

V *Pregledu* se nadále vyzývá Stalinovi, že jednal o jugoslávské otázce se západními spojeními „tajně“, místo aby prý poskytoval uznání práva jugoslávských (a dalších jiných) národů rozhodovat o svém osudu; tak prý Stalin „ztížil“ mezinárodní postavení jugoslávského národně osvobozenecského hnutí.

Kupodivu, byla reakce Západu na výsledky II. zasedání AVNOJ poměrně příznivá. Jugoslávská usnesení sice vzbudila na Západě rozruch a část tisku (hlavně amerického) v tom viděla doklad „sovětizace“ Jugoslávie, ale zase anglický oficiální tisk — pravděpodobně u vědomí, že se Tito konzultoval se Stalinem, jak to uvádějí jugoslávští publicisté — se smířoval s jugoslávským fait accompli.

Sovětská vláda oznámila 14. prosince 1943 usnesení II. zasedání AVNOJ za pozitivní událost, která pomůže dalšímu úspěšnému rozvoji boje jugoslávských národů proti hitlerovskému Německu. Výsledky druhého zasedání AVNOJ byly označeny za úspěch „nových vůdců Jugoslávie při sjednocování všech lidových sil“. Zároveň oznámila sovětská vláda, že pošle do Jugoslávie (k Titovi) vojenskou misi.¹⁶

Přinesl tedy konec roku 1943 upevnění mezinárodní prestiže vrchního velení jugoslávské národně osvobozenecské armády pod Titovým vedením. Začátkem ledna 1944 oznámila anglická vláda Titovi (jako předsedovi Národního výboru), že nebude již více podporovat Mihajlovičovy četníky (USA však měly u Mihajloviče vojenskou misi ještě na podzim 1944!). Zároveň však uznávala Anglie nadále krále Petara, na něhož naléhala, aby rozpustil tehdejší vládu Puriče

(jejímž členem byl Mihajlovič) a jmenoval novou, méně kompromitovanou v očích jugoslávského lidu. Churchill se pak obracel na sovětskou vládu s žádostí o podporu této akce. Dne 1. června 1944 skutečně jmenoval Petar novou vládu Ivana Šubašiče, který pak navázal styky s Národním výborem osvobození Jugoslávie.

To už působila v Jugoslávii sovětská vojenská mise (přišla 23. února 1944 — po dlouhé cestě přes Egypt a Itálii) a v dubnu 1944 odjela do Moskvy vojenská delegace Národního výboru. V sovětském tisku se tehdy velmi často psávalo (jak to ostatně uvádějí i jugoslávští autoři) o úspěších jugoslávské armády, která byla dáována za vzor lidu porobených národů. Opačně zase v Jugoslávii byly vždy (t. j. od roku 1941) nadšeně slaveny úspěchy Rudé armády a sovětské vojenské misi se dostalo v Jugoslávii nadšeného přijetí. Ještě před příchodem sovětské vojenské mise prohlásil náměstek předsedy Národního výboru osvobození Jugoslávie E. Kardelj, že sovětské odmítnutí nabídky jugoslávské emigrantké vlády na uzavření smlouvy se Sovětským svazem (v prosinci 1943) je v Jugoslávii ceněno jako další důkaz toho, že Sovětský svaz uznává jugoslávský přínos společnému boji proti fašistickým imperialistům.¹⁷

Je třeba tu uvést, že jugoslávští historikové uvádějí ve svých pracích fakta o činnosti sovětské vojenské mise, o sovětské pomoci a o statečnosti sovětských spolupracovníků vrchního velení jugoslávské armády. (V roce 1950 ovšem psal Moša Pijade o „pohádce o sovětské pomoci pro lidové povstání v Jugoslávii“.) V *Pregledu* se pochopitelně věnuje více pozornosti otázkám mezinárodního postavení Jugoslávie za druhé světové války a v této souvislosti se nadále vytýká tehdejší sovětské vládě, že souhlasila s anglickými návrhy na „kompromis“ mezi AVNOJ a králem Petarem. Připomíná se tu hlavně Stalinův postoj z dubna—května 1944, kdy vytýkal členům jugoslávské vojenské delegace, že jejich partyzáni nosí pěticípé hvězdičky na čepicích, což prý zbytečně „leká“ Angličany. Stalin prý nadále v květnu 1944 nechtěl uznat Národní výbor za jedinou jugoslávskou vládu a uznal 15. května 1944 Angličanům právo na vojenské operace v Jugoslávii (zatímco Rumunsko a Bulharsko se mělo dostat do sovětského „operačního pásma“). Vcelku je však jednání jugoslávské vojenské delegace v Moskvě do jaře 1944 hodnoceno pozitivně i v literatuře z let 1949—1951 (Dedijer).

Jak již bylo uvedeno, uznávala Anglie nadále krále Petara a prosadila změnu vlády. Churchill pak napsal Titovi, že za ním (t. j. na ostrov Vis, kde Tito sídlil od května 1944) přijede Šubašič, aby s ním domluvil další postup. Jugoslávci nakonec s těmito návrhy souhlasili (když předpokládali, že jde o anglo-sovětské dorozumění) a začali se Šubašičem rozhovory. Mělo prý to sice některé nepříznivé důsledky pro vnitřní vývoj Jugoslávie, ale Šubašič nakonec uznal vedoucí úlohu národní osvobozené armády a jejího velitele Tita. Národní výbor zase ustoupil Šubašičovi v tom, že rozhodnutí o státní formě Jugoslávie odložil až na poválečnou dobu. Nabídky Churchillovy na setkání přímo s králem Petarem Tito odmítl. Přijal však pozvání do Itálie, které konec konců upevňovalo prestiž Jugoslávie: Churchill tehdy slíbil Titovi splnit jugoslávské nároky na Istriji, nikoli však na Terst.

Angličané se nechtěli spokojit jen s dohodou mezi Šubašičem a Titem, nýbrž si přáli vytvořit společnou vládu z řad Národního výboru a londýnské vlády. Tito sice zprvu odmítal anglický nátlak, ale po jednání Churchilla se Stalinem v říjnu 1944 v Moskvě (kdy se jednalo o celkové situaci na Balkáně) svolil k dalším rozhovorům na toto téma.

Jugoslávští historikové vidí v moskevských jednáních Churchilla a Stalina v říjnu 1944 další důkaz toho, že Sovětský svaz svolil k rozdělení „sfér vlivů“ na Balkáně. Citují přitom paměti Churchilla, C. Hulla a E. Stettinuse.¹⁸ A jaké je sovětské stanovisko o těchto jednáních z 9.—18. října 1944? *Istorija Jugoslavii* líčí jednání asi v tomto smyslu: V rámci jiných otázek obracel Churchill pozornost k Balkánu a sdělil Stalinovi, že připravil nahrubo načrtnutý dokument o rozdělení zájmů Anglie a Sovětského svazu v Rumunsku, Bulharsku, Jugoslávii a Řecku. Sovětský svaz nepřijal tento návrh, ale pochopitelně nemohl odmítnout jednat se svými spojenci i o těchto otázkách.¹⁹ Výsledkem moskevského jednání z října 1944, pokud jde o Jugoslávii, bylo usnesení: Provádět společnou politiku v Jugoslávii s cílem koncentrovat všechnu sílu proti ustupujícím Němcům a s cílem rozřešit jugoslávské vnitřní potíže sjednocením jugoslávské královské vlády s národně osvobozeným hnutím; o budoucím státě rozhodnou sami Jugoslávci po válce.

Sovětská diplomacie svolila nepochybně v těchto jednáních (a vůbec i v dřívějších či v dalších jednáních se Spojenci) ke kompromisu (jugoslávské „vnitřní potíže“ určitě nebyly způsobeny např. Petarovým vlivem v zemi, protože takový vliv neexistoval), ale v zásadě se nadále zastávala práv národů na vlastní rozhodování o dalším uspořádání státních záležitostí.

Brzy po moskevských poradách jednali Tito a Šubašič o utvoření společné jugoslávské vlády, a to již v osvobozeném Bělehradě. Král Petar se sice zdráhal jmenovat zastupující „regenty“ (Tito nadále zásadně odmítal uznat pravomoc krále), ale po bouřlivých demonstracích osvobozeného jugoslávského lidu král musil ustoupit. Spojenci se pak v Jaltě (4.—11. 2. 1945) usnesli.

aby dohoda mezi Titem a Šubašičem byla potvrzena i některými změnami v orgánech moci osvobozené Jugoslávie: AVNOJ se měla doplnit členy předválečné jugoslávské skuptiny, kteří nekolaborovali s okupanty. Představitelé Národního výboru tyto návrhy Velké trojky přijali — ačkoli se domnívali, že jde o vměšování velmocí do vnitřního života spojenecké země —, aby tak definitivně zajistili mezinárodní postavení osvobozené Jugoslávie. Dne 7. března 1945 jmenovala Šubašičova emigrantská vláda spolu s Národním výborem „prozatímní vládu“ demokratické federativní Jugoslávie na čele s Titem: z emigrantských kruhů přešlo do prozatímní vlády kromě Šubašiče (ministr zahraničních věcí) dalších 5 příslušníků buržoazně demokratických stran.

Ať už soudili vůdcevo KSJ o postojí sovětské vlády k dohodě Šubašič—Tito cokoli (ať už se cítili více či méně ukrivděni), rozhodně neměly jejich tehdejší případné pocity křivdy žádného negativního vlivu na jugoslávsko-sovětské vztahy. Djilas uvádí, že v r. 1944 jela delegace do Moskvy naplněna hlubokou úctou k VKSb a ke Stalinovi! Celá druhá polovina roku 1944 a první měsíce roku 1945 byly v Jugoslávii zcela ve znamení jugoslávsko-sovětského přátelství, které bylo ze sovětské strany dokumentováno vojenskými zásilkami z Bari (celkem 1460 leteckých zásilek do Jugoslávie) a účastí Rudé armády při osvobozování Jugoslávie. Tito vydal 6. září 1944 rozkaz: Rudá armáda přichází. Vojíci, dokažte, že jste hodní státi se jejími spojenci! — Ze sovětských prací se zase dovidáme, že sovětsští vojíci byli před vstupem na půdu Jugoslávie poučeni: Jděte pomáhat lidu, rodnému duchem i krví!

Na osobní schůzce Tita v září 1944 (Tito odletěl z Visu tajně — bez vědomí Angličanů) se sovětským velením nejdříve v Rumunsku a pak v Moskvě byl dojednán společný postup sovětských a jugoslávských vojsk v závěrečných fázích boje proti hitlerovským vojskům v Jugoslávii. Sovětská vláda dojednala na této schůzce i předání administrace osvobozeného území Jugoslávie do rukou jugoslávských orgánů.²⁰ Jugoslávští komunisté kladně oceňovali tuto dohodu, zejména usnesení o odchodu Rudé armády hned po skončení válečných operací, jako další důkaz skutečnosti, že si Sovětský svaz váží práva Jugoslávčů na státní suverenitu.

Podle dohody ze září 1944 zajišťovala sovětská armáda výzbroj i výstroj jugoslávské národní osvobozené armády. Jugoslávští komunisté vytýkali později Sovětům, že velitel sovětských vojsk postupujících na Bělehrad odmítl vydat rozkaz, který by umožnil jugoslávským vojákům plně se účastnit osvobozování Bělehradu: jugoslávské jednotky musly podniknout vyčerpávající pochody, aby dosáhly Bělehradu zároveň se sovětskými jednotkami. Na sovětské straně se zase ozval na jaře 1948 názor, že Bělehrad osvobozovala hlavně sovětská vojska a že vůbec sovětská armáda sehrála rozhodující úkol při osvobození Jugoslávie; tento názor byl roku 1954 odvolán. Na jaře 1945 byly však vztahy mezi „Bělehradem“ a „Moskvou“ jednoznačně ve shodě. Stačí přečíst Titovy projevy z 1945 (i později), abychom připomněli tehdejší nadšení Jugoslávčů pro sovětskou vojska a pro Sovětský svaz vůbec, když byla uzavřena 11. dubna 1945 v Moskvě sovětsko-jugoslávská smlouva o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci. „Bez Sovětského svazu — vyjádřil se Josip Broz-Tito — by nebylo vítězství nad fašistickými uchvatiteli, nebylo by možné osvobození Jugoslávie, nebylo by možné utvoření nové Jugoslávie.“²¹

Jugoslávie v letech 1945—1947

Jugoslávský lid zaplatil draze za vybojovanou svobodu. Za války zahynulo více než 1,700 000 obyvatel, z toho přes 300.000 členů národní osvobozené armády. Tři a půl miliónu obyvatel zůstalo bez střechy nad hlavou. Skoro polovina předválečného průmyslu a skoro 300 000 zemědělských usedlostí bylo úplně zničeno, více než 50% železničních tratí nebylo schopno provozu, na ostatních kolejích zůstala jen pětina předválečného vozového parku; chyběly školy, nemocnice, budovy pro úřady, vědecké ústavy atd.

Jugoslávský lid se však nezalekl. Jeho pracovní nadšení i úspěchy v obnově národního hospodářství vzbuzovaly tehdy v letech 1945—1946 obdiv i mnoha západních novinářů, politiků a představitelů různých mezinárodních organizací. Ukázalo se, že nové orgány moci pracujícího lidu obstály i při řešení úkolů mírové výstavby své země.

Třebaže byla ve vládě a v dalších nižších orgánech státní moci zastoupena buržoazie, měla dělnická třída ve svých rukou rozhodující moc. Jugoslávci dnes tvrdí, že prováděli socialistickou revoluci už za války a že jejich revoluce je první vítěznou socialistickou revolucí pro Říjnovou revoluci.²² Změny ve vlastnictví výrobních prostředků byly po květnu 1945 značné. Znárodněním v červnu 1945, postihujícím majetek Němců i zrádců, a zabavením majetku těm, kteří vydělávali na válce, bylo postátněno přes 80% průmyslu (z toho vesměry těžký průmysl, banky a velkoobchod). Pozemkovou reformou ze srpna 1945 byly rozděleny velkostatky a kulacké usedlosti nad 30 hektarů (církvní nad 10 ha). Další opatření (nacionalizace dalších výdělečných podniků, kontrola cen a obchodu, provedení měnové reformy, zabezpečení mezd, nájemného apod.) prováděla již vláda, složená většinou z komunistů.

Jak při obnově, tak i při vytváření lidové federativní republiky rovnoprávných národů, narázel pracující lid Jugoslávie na četné překážky. Jak již bylo řečeno, měla buržoazie v prozatímní vládě legální pozice, kterých pochopitelně využívala. Třetí zasedání AVNOJ z 10. srpna 1945 (ve funkci prozatímní národní skupštiny) se proto rozhodlo připravit volby do Ústavodárné skupštiny, a to na 11. listopadu 1945. Z volebních seznamů (volilo se od 18 roků) byli škrtnuti kompromitovaní kolaboranti, kteří tvořili jen 2,3 % obyvatelstva. Volilo celkem přes 8 mil. obyvatel, což je 2× více než v předválečné Jugoslávii. Ve volbách dostala Lidová fronta, vedená Titem, celkem 97 % hlasů. Na ústavodárné skupštině 29. listopadu byla pak slavnostně vyhlášena Federativní lidová republika Jugoslávie — stát rovnoprávných národů srbského, chorvátského, slovinského, makedonského i černohorského.

Systém „národních front“ byl, jak je známo, dost obvyklý v lidových demokraciích; avšak zatímco v Československu byla národní fronta tvořena především jednotlivými politickými stranami (po Únoru pak i masovými organizacemi), buďovali jugoslávští komunisté Lidovou frontu jako masovou organizaci, prostřednictvím které působili na všechny jugoslávský lid. [Jinak v systému organizace státní správy používali jugoslávští komunisté hodně sovětských zkušeností.] Bylo to tedy velké nedorozumění, když rezoluce Informbyra výtýkala v létě 1948 KSJ, že se v Lidové frontě „rozpuští.“ Naopak se ukázalo, že Lidová fronta byla výborným prostředkem a nástrojem komunistů — početně dost slabých v prvních dvou poválečných letech (na rozdíl např. od KSČ) —, kteří jinak přece nezapírali svou existenci. V Polsku, v Rumunsku a dokonce i v Bulharsku považovali komunisté za nutné nebo za vhodné neuzít přímo v názvu označení „komunistická“ — a nikdo jim to nevytýkal! Dodejme ještě, že jugoslávská Lidová fronta organizovala již v létě 1945 přes milión členů kromě „skupinových“ členů, jako byly Jednotný svaz antifašistické mládeže, Jednotné dělnické odbory, Antifašistická fronta žen a nakonec i sama KSJ.²³ To byla obrovská síla, na které ztroskotaly pokusy buržoazie z konce roku 1945, resp. v průběhu první poloviny r. 1946 o zvrát vývoje.

Nebylo pochyb o tom, že Komunistická strana Jugoslávie je stranou, která řídí život nové Jugoslávie. Třebaže předválečná Jugoslávie byla převážně agrární zemí, takže počet průmyslových dělníků byl tu v porovnání s Československem (i ve srovnání s Maďarskem) malý, byla autorita KSJ neobyčejná. Koncem války měla KSJ asi 140 000 členů, ale již v pol. r. 1948 půl miliónu! To se vysvětluje tím, že komunisté byli nejen stranou dělnictva a socialistické inteligence, nýbrž i stranou zemědělského lidu. Struktura venkovského lidu vypadala v předválečné Jugoslávii jinak než ve střední Evropě, kde v důsledku různých okolností vznikala od druhé pol. 19. století agrární ideologie s protidělnickým zaměřením. V Jugoslávii nevznikly překážky pro spojenectví početně slabé průmyslové dělnické třídy s rolnictvem (to představovalo kolem 3/4 všeho obyvatelstva. A protože jugoslávští komunisté uměli za války použít správných hesel i v národnostní politice, podařilo se jim vytvořit tak velikou národně osvobozenickou armádu, jejímž hlavním kádrem byl zemědělský lid.

Vědoma si své síly v lidu a využívajíc jeho všeobecného pracovního nadšení, rozhodla se KSJ přistoupit již v roce 1947 k provádění pětiletého hospodářského plánu jako cesty k socialismu. Jugoslávci pochopitelně počítali s pomocí Sovětského svazu a ostatních lidové demokratických států. Ostatně i v tomto směru nutno Jugoslávčům přiznat, že byli v orientaci na spolupráci se socialistickými (lidové demokratickými) zeměmi nejdále. Kdežto Československo bylo ještě v roce 1948 spjata převážně se západními trhy, činil jugoslávský dovoz a vývoz z SSSR a zemí střední a jihovýchodní Evropy v letech 1946—1947 až 70 %!²⁴ A dodejme, že Jugoslávci nebyli v zahraničním obchodu se Sovětským svazem a lidovými demokraciemi stranou jen dostávající, dovážející, naopak sami vyváželi: dodávali po válce sousedním zemím potraviny a zejména Albánie byla na jugoslávském dovozu zcela závislá. V této souvislosti připomeňme, že se Jugoslávie vzdala nároků na reparace od Bulharů ve výši 25 mil. dolarů.

Pětiletý plán byl opravdu smělý: počítalo se, že hrubá průmyslová výroba vzroste v letech 1947—1951 proti roku 1939 skoro pětkrát! Zdá se však, že Jugoslávci precenili v tomto směru své síly. Zatímco jinde (např. u nás nebo v Polsku) byly prováděny nejdříve krátkodobé plány obnovy zemí, při nichž se počítalo také se soukromým sektorem v průmyslové výrobě, uznávali Jugoslávci soukromý sektor jen v zemědělství; soukromý sektor v průmyslové výrobě byl definitivně likvidován v dubnu 1948, kdy bylo znárodněno dalších 3 100 podniků kapitalistického charakteru (podle jugoslávské terminologie). Zároveň přikročili Jugoslávci k zdravotnění vesnice. V roce 1947 bylo založeno necelých 800 družstev se 40 000 členy a s 200 000 ha. V té době bylo družstevní hnutí silnější jen v Bulharsku.

Sovětsští odborníci radili plánovat nejdříve období přechodu či obnovy národního hospodářství a doporučovali volnější tempo industrializace v pětiletce. Jugoslávci v tom viděli po červnu 1948 další důkaz snah „překážet“ industrializaci Jugoslávie. Taková výotka se zdá neopodstatněná. Ostatně tehdy v letech 1946—1947, když Jugoslávci odmítali rady sovětských expertů a dokazovali

své hospodářské možnosti, nevyvozoval SSSR z toho žádné závěry. Sovětský svaz ochotně nabídl Jugoslávii pomoc odborných poradců. Ti si vyžadovali některé potřebné informace celostátního charakteru, ale nenacházeli vždy ochotu u jugoslávských činitelů. Ve většině případů byly tyto informace sovětským odborníkům nepochybně potřebné, neboť sovětské dodávky měly zajišťovat četné úkoly hospodářské výstavby. Neznáme ovšem, za jakých okolností a v jakých formách byly tyto požadavky vyžadovány. Vcelku nestranný posuzovatel těchto otázek, Bobrowski, upozorňuje na důležitou skutečnost: Jugoslávci si totiž navykli za války na důsledně tajné projednávání i uchovávání potřebných informací či materiálů a „partyzánská ostrážitost“ pravděpodobně přecházela i do mírového období. Snad je možno vysvětlovat neochotu některých jugoslávských úřadů poskytovat informace i určitou nepružností podřízených úřadů vůči vládě apod.²⁵

Ale buď jak buď, došlo již brzy v roce 1946 k některým nedorozuměním mezi Jugoslávci a sovětskými odborníky — a nejen v ryze hospodářských otázkách. Sověští odborníci si později začali stěžovat, že jsou jakoby pod dozorem policie. Na to si zase Jugoslávci stěžovali na podmínky vzniku smíšených obchodních společností jugoslávsko-sovětských na dobývání surovin: nakonec je odmítli, citíce se ukřivděni návrhem na ceny surovin, jež měly být vyváženy do SSSR. K neousouhlasu mezi jugoslávskou a sovětskou stranou docházelo pak i v otázce postavení sovětských oficiálních a vojenských odborníků: jugoslávští komunisté (tak o tom čteme po červnu 1948, resp. i v dnešních oficiálních publikacích) v tom viděli pokus o kontrolu své země. Navíc si pak Jugoslávci stěžovali sovětské straně, že se pokouší verbovat v Jugoslávii agenty do své zpravodajské sítě. Pro podezření o nekontrolovaný styk se sovětským vyslancem v Bělehradě byli na jaře 1948 vyloučeni z ÚV KSJ Žujevič a Hebrang. Podle Djilase a Dedižera byli oba v podezření, že podávají Sovětům písemné zprávy o situaci v Jugoslávii a přímo o názorech členů ústředního výboru. Djilas sice říká, že to nebylo zásadně neobvyklé, ale v případě Hebranga a Žujeviče mělo jít snad o úmysl přivodit některé změny ve složení ÚV KSJ.

Rozhodující povahy nabyla — jak se zdá — nedorozumění mezi Jugoslávci a Sovětským svazem v oblasti zahraniční politiky. Jugoslávská publicistika po r. 1948 však příliš zveličovala „nepřízeň“ sovětské vlády např. vůči jugoslávským nárokům na Terst. Vždyť i kompromisní francouzský návrh na jugoslávsko-italskou hranici, s kterým nakonec Sovětský svaz na mírových jednáních v Paříži souhlasil (předtím ovšem navrhovala sovětská vláda pro Jugoslávii příznivější hranici i s Terstem), respektoval až na malé výjimky dávnou rakousko-uherskou hranici! I tak dosáhla Jugoslávie značných územních zisků (oprávněných!), které by asi těžko prosadila bez podpory Sovětského svazu.²⁶ Tyto a další jiné neshody se sovětskou vládou jugoslávští činitelé v letech 1946—1947 „zatlačovali“ vzhledem ke svým napjatým vztahům se Západem.²⁷ Nesprávně se Sovětský svaz — podle jugoslávských názorů — vměšoval do vztahů jugoslávsko-bulharských a hlavně jugoslávsko-albánských.²⁸

Jugoslávští komunisté navázali již za války styky s bulharskými komunisty (s Bulharskou dělnickou stranou komunistů), jež žádali, aby bylo rozvíjeno protiokupantské a protifašistické hnutí mezi příslušníky bulharských vojsk v Srbsku a v Makedonii. Konkrétní výsledky agitace bulharských komunistů se ukázaly hlavně až v letech 1943—1944, kdy skutečně bulharští vojáci začali přecházet k jugoslávským partyzánům.²⁹ Bulharská dělnická strana vyslovila po válce (v listopadu 1944) srdečné díky za pomoc jugoslávské armády bulharským partyzánům a pozdravila zřízení makedonské republiky v rámci federativní Jugoslávie. Už na podzim 1944 roznílovali jugoslávští a bulharští zástupci o sblížení obou států. Znovu se mluvilo o „jugoslávsko-bulharské unii“ v dubnu 1945, když se jugoslávská delegace v Moskvě setkala s Dinitrovem. Šlo ovšem jen o všeobecné názory, které Dinitrov vyslovoval vlastně jen jako „soukromník“.³⁰

Hned po ustavení prozatímní vlády usilovala KSJ o navázání přátelských vztahů se sousedními i dalšími lidově demokratickými státy. Brzy po uzavření smlouvy se Sovětským svazem navázala Jugoslávie diplomatické styky s Albánií, s Bulharskem a Rumunskem. Jugoslávie byla prvním lidově demokratickým státem, který uzavřel spojenecké smlouvy se všemi lidově demokratickými státy již koncem roku 1947: třebaže se v Jugoslávii pěstovalo všeslovanské nadšení snad nejvíce ze všech slovanských lidově demokratických států, uzavřela Jugoslávie spojeneckou smlouvu s Maďarskem o půldruhého roku dříve než Československo!

Velkou pomocí materiálně poskytl Jugoslávci zejména Albánií, s jejímiž představiteli spolupracovali již za války. Jugoslávští i albánští komunisté se dohodli, že po válce bude obnovena předválečná jugoslávsko-albánská hranice, která byla za války upravena ve prospěch loutkového albánského státu. Byl tedy v roce 1944 obnoven stav z roku 1941, a to znamenalo, že v Jugoslávii zůstala početná albánská menšina, která činila třetinu celkového počtu Albánců. To byla skutečnost, která nepochybně morálně zavazovala Jugoslávce ve vztahu k Albánii.³¹ A jugoslávsko-albánské styky nabývaly záhy takové podoby, že se zdálo, že brzy dojde k mezistátnímu — konfederativnímu — spojení Albánie s Jugoslávii. Sami Albánci uvádějí, že se v prvním poválečném

období výstavby své země orientovali na nejtěsnější spolupráci s Jugoslávií, což ostatně odpovídalo geografické poloze Albánie. Vlastně přes Jugoslávii procházel zahraniční obchod Albánie s ostatními lidově demokratickými státy od r. 1946. Podle smlouvy o přátelství a vzájemné pomoci z července 1946 byly postupně mezi Jugoslávií a Albánií rušeny celní přehrady, unifikovaly se ceny a kursy valut a došlo k vzájemné koordinaci národohospodářských plánů, k založení smíšených albánsko-jugoslávských společností a k vytvoření mezistátní koordináční komise. Dnes ovšem Albánci tvrdí, že KSJ si chtěla Albánii podrobit, a důkaz vidí v tom, že prý Bělehrad bránil Tirané navazovat přímé styky s SSSR. Po podepsání dlouhodobých dohod o úvěrech mezi Albánií a SSSR v Moskvě v červenci 1947 zaslal prý Bělehrad ÚV Komunistické strany Albánie nótu, v které obviňovali Envera Hodžu z protijugoslávské politiky. Sami Albánci však uvádějí, že mezistátní albánsko-jugoslávská koordináční komise fungovala nadále v první polovině roku 1948, kdy prý jugoslávská strana bezdůvodně zvyšovala počet svých členů. Po červnu 1948 byli pak v Albánii zatčeni dva z předních albánských komunistů ministr vnitra Koči Džodže a Pandi Kriston. Koči Džodže byl odsouzen k trestu smrti za to, že „se snažil podle příkazu Bělehradu“ vsunout do smlouvy (jugoslávsko-albánské) podmínku, že si Albánie musí pro každou společnou akci s Bulharskem vyžádat souhlas Jugoslávie, „jako kdyby byla Albánie zemí pod jugoslávským poručnictvím a nikoli svrchovaným státem.“

Dotazy Moskvy na jugoslávsko-albánské vztahy mohly se tak stát dalším projevem nedorozumění mezi jugoslávskými a sovětskými představiteli. Podle Djilase prý však Moskvě na Albánii konečně nezáleželo a Stalin dokonce navrhoval v únoru 1948, aby Jugoslávci Albánii „spolklí“,³² tedy aby se Albánie stala součástí jugoslávské či jugoslávsko-bulharské federace. Protože však jugoslávsko-albánské vztahy byly komplikovány vztahy s Bulharskem či opaké vztahy Bulharska k Albánii (Bulhaři prý neradi viděli jugoslávské vojenské útvary v Tiraně), volala Moskva v prosinci 1947 představitele Jugoslávie (a potom i Bulhary) ke konzultaci.

Musíme však nejdříve vylíčit, jak se vyvíjely po válce jugoslávsko-bulharské vztahy. Z našeho politického tisku z let 1945—1946 se dovídáme, že v obou zemích byla velká nálada pro federativní spojenj Jugoslávie a Bulharska. Na obou stranách se združovalo vzájemné bratrství, utužené společným bojem jugoslávských a bulharských partyzánů a vojáků v roce 1944. Vůbec se hovořilo — zejména v Bulharsku — o nutnosti nejužší spolupráce „slovanského bloku“ pod vedením Sovětského svazu. Stalin se však v roce 1945 vyslovoval proti jugoslávsko-bulharské federaci, aby tak nebyla dána Západu příležitost dokazovat vývoz „revoluce“ a „komunismu“ ze Sovětského svazu.³³

Bulhaři a Jugoslávci domlouvali tedy nejdříve kulturní a hospodářské otázky a uzavřeli o tom dohodu v létě 1947, která pak vedla za krátko k uzavření spojenecké smlouvy 27. listopadu 1947. Při jednáních na Bledu (koncem července a začátkem srpna 1947) se hovořilo i o přípravě celní unie. Z Dimitrova referatu z prosince 1948³⁴ pak poznáváme, že těsné sblížení Jugoslávceů a Bulharů naznačovalo jihoslovanskou (popřípadě balkánskou) federaci, v jejímž rámci by bylo možno definitivně vyřešit až dosud spornou otázku makedonskou: k makedonské autonomní republice by se připojili Makedonci z bulharského Pirinska a Jugoslávie by vrátila Bulharsku část jeho západního území, zabraného po první světové válce.

Roztržka

Zdá se, že až do listopadu 1947 nevzbuzovala jednání jugoslávsko-albánská, resp. jugoslávsko-bulharská zásadní nedůvěru sovětských představitelů. Vedení tehdejší VKSb nadále počítalo s jugoslávskou komunistickou stranou, které bylo svěřeno sídlo nového orgánu spolupráce evropských komunistických stran, tzv. Informbyra, založeného na poradě komunistických stran SSSR, Bulharska, Rumunska, Jugoslávie, ČSR, Maďarska, Polska, Francie a Itálie ve Varšavě v září 1947. Sídlem Kominformbyra se stal Bělehrad, kde byl vydáván časopis „Za trvalý mír, za lidovou demokracii.“ Sama Jugoslávie měla ostatně největší zájem o nejužší spolupráci komunistických stran lidových demokracií, když právě jejich zájmů se nejtěživěji dotýkaly pikle západních států: na jaře 1948 prohlásily Anglie, Francie a USA, že „Svobodné území Terst“ připadá Itálii.

Aby byly odstraněny neshody v názorech sovětské a jugoslávské vlády v otázce vztahů s Albánií, pozval Stalin v prosinci 1947 do Moskvy jugoslávskou delegaci, kterou vedl Djilas. Stalin tu mohl objektivně vystupovat jako zastávce Albánie: jeden z albánských vůdců (Naku Spiru) dokonce spáchal sebevraždu na protest proti myšlence spojit Albánii s Jugoslávií. Djilas uvádí, že Jugoslávci opravdu nesdělovali do Moskvy podrobnosti o vztazích k Albánii a že sovětská zástupci vytýkali Jugoslávceům několikrát v průběhu roku 1947: proč vysílají do Albánie své vojenské instruktory, když sami tak vehementně odmítají sovětské odborníky — a proč vytvářejí

s Albánci společně obchodní společnosti, když je odmítají u sebe se Sovětským svazem. Jugoslávci prý na to odpovídali, že Albánie nesusoudí se Sovětským svazem, a že tudíž spolupráci mohou dělat Albánci především s Jugoslávií. V Moskvě prý Stalin souhlasil s jugoslávsko-albánskými vztahy. Protahovalo se však jednání jugoslávských vojáků, kteří předkládali Moskvě, jak sám Djilas přiznává, přehnané požadavky.

Jednání v Moskvě nabylo v lednu 1948 nového obsahu. V lednu 1948 pronesl Dimitrov v Bukurešti projev o možnosti vytvoření federace mezi Bulharskem a Rumunskem a vůbec federace všech balkánských a podunajských států. Zdůraznil sice, že otázka federace je zatím předčasná, ale že dozraje-li k tomu čas, pak lidové demokratické státy sami rozhodnou, co, jak a kdy, a nebudou se ptát imperialistů. Moskevská „Pravda“ sice nejdříve Dimitrovův projev (šlo vlastně o interview) otiskla, ale pak jej (29. ledna 1948) označila za neuvážený.³⁵ Brzy nato pozvala sovětská vláda do Moskvy ke konzultacím i Tita (přišel však Kardelj s Bakaričem; Djilas byl v Moskvě již od prosince 1947) a Bulhary (přišli Dimitrov, Kolarov a Kostov).

Ještě před schůzkou v Moskvě uzavřely vlády jugoslávská a albánská dohodu o přesunu dvou jugoslávských divízi do Albánie, která se cítila ohrožena nebezpečím útoku z monarchistického Řecka. Sovětská vláda poslala do Bělehradu telegram, že s touto dohodou nesusouhlasí. (K odeslání divízi nedošlo).

Průběh jednání v Moskvě s Bulhary a Jugoslávci líčí Djilas a také Djedijer (na základě Djilasových relací!) — a my přijímáme toto líčení pochopitelně s určitou nedůvěrou: Molotov zahájil jednání v Kremle 10. února 1948 tím, že uvedl, že mezi sovětskou vládou na jedné straně a mezi Bulhary a Jugoslávci na druhé straně jsou vážné neshody, které by bylo třeba odstranit. Vytykal Jugoslávce i Bulharům to, že uzavřeli politické dohody, ačkoli prý Bulhaři k tomu nebyli oprávněni až do uzavření mírové smlouvy mezi Spojenci a Bulharskem. Stalin k tomu poznamenal, že Západ vidí v takových smlouvách „pozadí Moskvy“. Oba pak vytykali Dimitrovovi jeho projev v Bukurešti. Když však Kolarov prohlásil, že Moskvě byl poslán náčrt smlouvy Bulharska a Jugoslávie, a když i Kardelj připomenul, že Moskva měla k navrhované smlouvě jen tu připomínku, aby dohoda měla platit dvacet let a ne „na věčné časy“, začal Stalin vytykat Jugoslávce, že nekonzultovali se sovětskou vládou svou dohodu s Albánií o vyslání dvou divízi do Albánie. Ačkoli Stalin znovu vytykal konfедераčním plánům (zejména ve vztahu Bulharska a Rumunska) nerealnost, nakonec však souhlasil s konfederací jugoslávsko-bulharskou a doporučil její zřízení co nejdříve; hned potom by se měla ke konfederaci (či přímo k federaci) připojit Albánie. Navíc se Stalin zmiňoval i o možnosti rumunsko-maďarské a československo-polské konfederace a měl prý uvažovat i o konfедераčním spojení Ukrajiny s Rumuní a s Maďary — a Běloruska s Polskem a s Československem!

Jugoslávská delegace sice podepsala příštího dne prohlášení o sovětsko-jugoslávské konzultaci o mezinárodních otázkách,³⁶ ale hodnotila (jak o tom čteme v *Pregledu*) Stalinovo jednání jako touhu podkopat vnější nezávislost a vnitřní jednotu Jugoslávie. Z Djilasova líčení průběhu rozhluv v Kremle však nikterak nevysvítá, že by takové „nebezpečí“ Jugoslávii hrozilo. Jiná je ovšem otázka, zda postup tehdejších sovětských činitelů při jednáních v Kremle odpovídal spojeneckým a přátelským vztahům Sovětského svazu s Jugoslávií a s Bulharskem, zda průběh jednání odpovídal normám rovnoprávných vztahů mezi komunistickými stranami. Pokud jde o federativní plány, tu se zase naopak Bobrowski domnívá, že se více ukřivdění mohli cítit Bulhaři, kteří předpokládali, že jugoslávsko-bulharská federace bude mít formu spojení dvou států, kdežto podle jugoslávského pojetí měla vzniknout federace 7 národů; Bulhaři by tedy byli jen druhým největším národem v jihoslovanské federaci.³⁷

O výsledcích schůzky sovětských, jugoslávských a bulharských představitelů v Moskvě 10.—11. února 1948 se jednalo na zasedání ÚV KSJ, které Tito svolal 1. března 1948.

Tito nejdříve zrekapituloval dosavadní vývoj jugoslávsko-sovětských vztahů a uvedl, že smlouvy o smíšených jugoslávsko-sovětských společnostech jsou pro Jugoslávii poměrně nerovnoprávné. Stěžoval si dále, že „Rusi“ nechtějí vyhovět ani jugoslávským požadavkům na dokonalejší vybavení armády a že odkládáním podpisu obchodní smlouvy pro rok 1948 vlastně vykonávají na Jugoslávii ekonomický nátlak. Potom vylíčil jednání v Kremle Kardelj, který uvedl, že Stalinův návrh na jugoslávsko-bulharskou federaci je pokusem rozbít jednotu Jugoslávie. Nato pak Tito zdůraznil, že idea federace Jugoslávie s Bulharskem je správná a že je na ní třeba nadále pracovat, ale že prozatím není k tomu vhodná doba. Jugoslávským komunistům se tehdy zdálo, že Bulhaři jsou ve svém ÚV příliš „roztříštění“ a příliš „závislí na Moskvě“: Jugoslávci se nechtějí stát pouhými figurkami na šachovnici!

Jednání v Moskvě bylo hodnoceno (a čteme o tom i v *Pregledu*) jako Stalinův neúspěch v jeho snahách „podříditi si“ Jugoslávii. Už tehdy na zasedání ÚV KSJ 1. března 1948 vyslovovali prý někteří členové názor, že snad Stalin půjde proti Jugoslávii ostřeji. A vskutku také následovala další opatření — možná úspěšná tím — jak se domnívají jugoslávští autoři —, že Žujović pro-

zradil Sovětům obsah jednání ÚV KSJ. Brzy po zasedání ÚV KSJ, bylo to 18. března 1948, odvolala sovětská vláda své vojenské i civilní odborníky s odůvodněním, že tyto odborníci jsou vystaveni „nepřátelskému prostředí“. Když pak Tito upozorňoval 20. března v dopise Molotovovi, že stížnosti sovětské vlády stran odborníků nejsou oprávněné, poslal ÚV VKSb dne 27. března 1948 vedení KSJ dopis, ve kterém se potvrzovaly stížnosti na jednání jugoslávských úřadů ze sovětskými odborníky. Navíc si Stalin s Molotovem stěžovali na jugoslávské pomluvy proti Rudé armádě a vůbec na antisovětské nálady ve vedení KSJ. V dopise se dále uvádělo, že KSJ se „rozpuštěla“ v Lidové frontě, že v KSJ se nepěstuje idea třídního boje, což způsobuje zesílení kapitalistických elementů na vesnicích a že vůbec převládá ve straně jugoslávských komunistů „shnilá oportunistická teorie mírného vrůstání kapitalistických elementů do socialismu, vypůjčená od Bernsteina a od Bucharina.“ Dále vytýkali Stalin s Molotovem jugoslávským komunistům, že mají ve vládě anglického špióna a že tajemník jejich ÚV pro kadrovou práci je zároveň ministrem bezpečnosti; z hlediska marxismu je nesprávné, aby bezpečnost kontrolovala stranu, neboť tomu má být naopak. (To si stěžovali ti praví!) Konečně upozorňovali Stalin a Molotov na marxisty — „obojetníky“ typu Džilase, Vukmanoviče, Kidriče, Rankoviče a jiných.

Oficiálně ještě v dubnu panovala mezi Sovětským svazem a Jugoslávií shoda a ještě 11. dubna 1948 (u příležitosti 3. výročí podepsání spojenecké smlouvy) vyměnili si Tito a Stalin pozdravné telegramy; ale na zasedání ÚV KSJ ve dnech 12. a 13. dubna převládala již bojovná nálada. Tito navrhl plenárnímu zasedání znění dopisu, který měl být odeslán VKSb, a obdržel všeobecný souhlas. Ostatně sovětským soudruhům se nabízel, aby se členové jeho ÚV sami na místě přesvědčili o pravé skutečnosti. Jugoslávští komunisté znovu zdůrazňovali potřebu nejužší spolupráce komunistických stran, ale na zásadě rovnoprávnosti a nezávislosti země. Základem trvalých a přátelských vztahů mezi Jugoslávií a Sovětským svazem měly se stát tyto zásady: 1. Sovětský svaz si váží národní a státní nezávislosti Jugoslávie; 2. oba státy si vzájemně důvěřují; na jugoslávské straně zaručuje tuto důvěru budování socialismu; 3. Sovětský svaz má v Jugoslávii za nynějšího vedení nejspolehlivějšího spojence; 4. sovětská hospodářská pomoc Jugoslávii je v zájmu samého Sovětského svazu; 5. sovětská lidé, kteří působí v různých funkcích v Jugoslávii, se nebudou vměšovat do jugoslávských vnitřních záležitostí.³⁸

Proti znění dopisu vystoupil jen Žujovič. Protože však v diskusi padl názor, že Žujovič i Hebrang mají nekontrolované styky se sovětským velvyslanectvím, navrhla schůze ustavit komisi pro přešetření jejich činnosti. (V květnu 1948 byli pak oba jmenováni zatčeni.) Všichni členové ÚV KSJ tedy s dopisem souhlasili, doporučovali jen opravit a zkrátit původně navrhované znění, jež připravil Tito. V odeslaném dopise si jugoslávští stěžovali na to, že sovětská vláda získává od svých orgánů a od Žujoviče nesprávné informace. Odmítali rovněž postup sovětské zpravodajské služby, která v Jugoslávii prý získávala do svých služeb bývalé bělogvardějce a nepřátele socialismu.

Ještě dříve než Stalin s Molotovem odpověděli na tento jugoslávský dopis, dostalo vedení KSJ dopis od Rákosiho. Vedení VKSb totiž zoselalo svůj dopis ze 27. března všem členům Informbyra (pochopitelně bez souhlasu KSJ) a ÚV komunistických stran pak posílaly svá „napominání“ jugoslávským komunistům (nejdříve od Rákosiho, pak od Slánského, od Rumunů, později i od Červenkové). ÚV KSJ proti tomuto postupu Informbyra protestoval, ale bylo to zbytečné. Začátkem května přišel od ÚV VKSb (podepsaný opět Stalinem a Molotovem), v němž se Jugoslávci sdělovalo, že VKSb do Jugoslávie nikoho nepošle a že předá otázky vztahů s KSJ k projednání na nejbližší zasedání Informbyra. Jugoslávské teze o specifických formách výstavby socialismu byly tu označeny za „lacinou chytristiku“. Jugoslávci se prý zbytečně vychloubají svými úspěchy za války: vždyť až Rudá armáda vyhnala okupanty a tak stvořila podmínky pro nástup KSJ k moci.³⁹

Výměna nových dopisů (KSJ z 9. května a VKSb 19. května, KSJ 20. a VKSb 22. května) už nezabránila otevřenému sporu. Jugoslávci odmítli projednávat své vztahy s VKSb či se Sovětským svazem před Informbyrem, VKSb zase trvala na tom, že Informbyro projedná „situaci jugoslávské komunistické strany“ bez ohledu na přítomnost či nepřítomnost jugoslávských zástupců. To už ÚV KSJ rozhodl (20. května 1948), že svolá V. sjezd strany, aby posoudil situaci. V průběhu června byli jugoslávští komunisté seznámeni s obsahem dopisů mezi ÚV KSJ a VKSb a zároveň i se zprávou o vyloučení Hebranga a Žujoviče. Když přišla (20. června 1948) zpráva o svolání Informbyra do Bukurešti, vydal ÚV KSJ provolání, v němž upozorňoval, že do Bukurešti Jugoslávci nepřijdou, neboť Informbyro si neprověřovalo poměry v Jugoslávii a jednostranně posuzovalo stížnosti VKSb. Na zasedání Informbyra byla pak vydána 28. června 1948 — na návrh Ždanova, Malenkova a Suslova — „Rezoluce o situaci v Komunistické straně Jugoslávie“. Jen stručně připomeňme, že se v rezoluci hovoří o „maloburžoazních nacionalistech“, o „antisovětské politice“ KSJ apod. Členové KSJ byli vyzváni, aby — pokud se vůdce KSJ nepřiznali k chybám — zvolili nové, internacionalistické vedení.

Autoři „rezoluce“ se však zklamali, jestliže opravdu věřili, že si tak vynutí změnu ve vedení KSJ. V. sjezd naopak upevnil autoritu Tita a jeho spolupracovníků nejen ve straně, ale také u lidu všech národů Jugoslávie; s rezolucí Informbyra souhlasili jen jednotlivci.⁴⁰

*

Pokusil jsem se podat přehled nejdůležitějších momentů ve vztazích jugoslávsko-sovětských, resp. i ve vztazích jugoslávsko-bulharských, které nám napomáhají pochopit příčiny vzniku konfliktu z června 1948. Není již naším úkolem rozebírat „rezoluci“. Snad je vhodné dodat, že někteří francouzští publicisté se domnívali (v letech 1949—1950), že „jugoslávsko-sovětský“ konflikt byl sice „neočekávaný“, ale nikoli „náhodný“ vzhledem k určitému odlišnému vývoji ve VKSb a KSJ. Byl tento konflikt opravdu „nutný“? Z toho, co dnes víme o Stalinově politice (z materiálů XX. sjezdu), vyplývá, že ke konfliktu nemusilo dojít. Kdyby se ve vedení tehdejší VKSb uplatňovaly ve vztazích k partnerům, konkrétně k Jugoslávčům, leninské normy jednání; kdyby se vůči KSJ prováděla „elastičtější politika“,⁴¹ kdyby se více přihlíželo k určitým zvláštnostem ve vývoji Jugoslávie. Připomeňme znovu, že sovětská historiografie (věnuje otázkám vztahu k Jugoslávii zatím malou pozornost) přičítá hlavní podíl viny za zhoršení vztahů Sovětského svazu s Jugoslávií Stalinovi. V Sovětském svazu se dnes uznává, že to byla v roce 1948 sovětská strana, která přenesla stranický konflikt i na mezistátní vztahy a že Stalin „se dopouštěl hrubě a ničím neoprávnitelně zlovůle ve vztahu k Jugoslávii“. Zároveň však citovaná sovětská publikace dodává, že „spolu jsou vinni na tom, co se stalo (v roce 1948!), i jugoslávští soudruzi“.⁴²

Existuje tedy nadále určitý rozdíl mezi jugoslávskou a sovětskou interpretací otázek z roku 1948.⁴³ Sám bych hodnotil „podíl viny“ jugoslávských komunistů na událostech z roku 1948 umírněnějšími slovy. Především bych tu připomněl Bobrovského poznámku o málo „realistickém“ přístupu Jugoslávů k zahraničně politickým otázkám (západním publicistům se zděl tento jugoslávský přístup „naivním“, jejich marxismus pak „ortodoxním“). Ale ani tato „naivita“, či „nepřiměřenost“ (Bobrowski) jugoslávských komunistů v zahraničně politických vztazích, ani jejich roztrpčení na Informbyra a Sovětský svaz (po červnu 1948!) neukazují jejich „vinu“ na roztržce, ale spíše pomáhají vysvětlit, proč Jugoslávci zaujali na dopisy VKSb z března—května 1948 tak zásadní stanovisko. Snad by bylo třeba dodat k historii vztahů mezi Jugoslávií a SSSR v letech 1944—1948, že vylicené nedorozumění se nám bude jevit v jiném světle, až poznáme průběh vztahů (různých porad a jednání stranických i mezistátních komisí) mezi SSSR a dalšími tehdejšími lidově demokratickými zeměmi. Mechanismus zahraničních vztahů např. v oblasti obchodní politiky (některé údaje byly zveřejněny v Polsku po říjnu 1956) je dosud málo znám, a proto může působit poznání těchto poměrů ve vztahu jugoslávsko-sovětském na první pohled tak překvapujícím způsobem. Ukazuje se, že jednání mezi socialistickými státy neprobíhala jen „v přátelském ovzduší“ a že zejména otázky hospodářské se projednávaly za podmínek, které nebyly s to splnit požadavek okamžitého oboustranného uspokojení potřeb a vzájemných výhod pro jednající partnery.

Náš přehled literatury k otázce vztahů mezi Jugoslávií a SSSR můžeme zakončit konstatováním, že období roztržky je již překonanou minulostí, ale zároveň dříve zaplacenou zkušeností (pro všechny socialistické země a komunistické strany) pro dnešek i pro budoucnost. Nepochybně se budou historikové ještě vracet k těmto otázkám, ale to už jistě půjde více o vyhodnocování tehdejších námětů a předpokladů politického a hospodářského sblížení mezi balkánskými a podunajskými státy.

Poznámky

- ¹ Zlatko Čepo [O nekim odnosima KPJ s međunarodnim radničkim pokretom između dva rata, sborník PUTOVI revolucije 1964/3—4, str. 229—300] se domnívá (neoprávněně!), že jediná Komunistická strana Jugoslávie setrvávala i po roce 1939 na stanovisku, že Německo je fašistickým státem a že třeba proti fašismu bojovat.
- ² Vl. Dedijer, *Tito*, Ljublan 1952, str. 385. — Usnesení bylo oznámeno do Moskvy, s níž trvalo stále radiové spojení.
- ³ Kominternu upozorňovala v červnu 1941 nejen Jugoslávce (jak se domnívá Dedijer), ale všechny komunistické strany, že nyní nejde o sociální revoluci.
- ⁴ Moskvě se zděl návrh jugoslávského svolání příliš levý, a tak po vzájemné konzultaci byly v svolání provedeny některé změny (zdůrazňovalo se také spojení s Anglií a s Amerikou).
- ⁵ V Markertově sborníku *Jugoslawien* píše J. Matl, že Tito vyhlásil nejdříve Užici jako „lidovou republiku“ a pak zase okolí Durmitoru za „svazovou republiku SSSR“ (*Jugoslawien*, str. 115).

- Tito odpověděl v březnu 1942 do Moskvy, že jugoslávští komunisté neustavují sověty, nýbrž národní osvobozenecské výbory a že v partyzánských jednotkách jsou i nekomunisté. (*Dedijer*, 453)
- ⁶ Šerif Šehović [*Medunarodni problemi jugoslavenskog narodnooslobodilačkog pokreta*, Putovi revolucije 1964/3—4, 304—310] se domnívá, že národně osvobozenecský boj jugoslávského lidu nenašel u Kominterny plnou podporu. O skutečném stavu věci v Jugoslávii (rozuměj o zradě Mihajloviče) byla Moskva informována a Angličané měli u Mihajloviče od listopadu 1941 vojenskou misi.
- ⁷ Kominternu radila Titovi několikrát: Dobývejte zbraně na nepříteli a racionálně je využijte!
- ⁸ *Dedijer*. 460.
- ⁹ *Dedijer* uveřejňuje telegramy londýnské vlády z listopadu 1942 vojenskému atašé v Kujbyševě, z nichž je zřejmé, že by jugoslávská emigrantská vláda v Londýně přijala nabídku sovětské vlády na vyslání vojenské mise k Mihajličovi za předpokladu, že Moskva zastaví kampaň proti Mihajličovým četníkům. Vojenský atašé pak odpověděl 3. 12. 1942, že v Rusku se žádná kampaň proti Mihajličovi nevede ani v radiu, ani v tisku. (*Dedijer*, 466—467). — Možná, že šlo o vyslání v srbochorvatském jazyku, určené pro Jugoslávce?
- ¹⁰ Upozorňovala však (a příliš starostlivě!) Jugoslávce na skutečnost, že okupanti a jejich společníci se pokusí pomocí falsifikovaných dokumentů vnést mezi partyzány a ostatní nepřátele okupantů rozkol.
- ¹¹ Jugoslávci odhadují počet hitlerovských vojsk a jejich spojenců včetně domácích pomahačů na 600 000!
- ¹² V citované Markertově knize (str. 115) se o tom říká: Opatrné vedení boje Mihajlovičových četníků připravilo je o důvěru spojenců. Stále se opakující útoky Titových partyzánů proti okupantům — v souvislosti s velmi obratnou diplomacií Sovětského svazu (podtrhl J. K.) — zajistily jim materiálovou a nakonec i politickou podporu Spojenců.
- ¹³ V listopadu 1942 byla ustavena na osvobozeném území v Bihaći Antifašistická rada národního osvobození Jugoslávie jako orgán boje proti okupantům. Tito zřejmě pomyslel ustavit také Národní výbor jako prozatímní vládu na osvobozeném území, na němž byly již zřizovány demokratické instituce. Moskva radila, aby Národní výbor neměl funkci prozatímní vlády, ale stal se politickým orgánem řízení boje proti okupantům. (*Dedijer*, 469—470.)
- ¹⁴ *Dedijer*. 488—489.
- ¹⁵ J. Pawłowicz, *Urugi na temat kształtowania się strategii PPR i międzynarodowego ruchu robotniczego*. Z Pola walki 1964/1, str. 39.
- ¹⁶ Toto prohlášení považuje J. Matl za sovětské uznání Národního výboru jako jediné jugoslávské vlády (*Jugoslawien*, str. 118). Matl zároveň upozorňuje, že sovětská vláda odmítla v prosinci 1943 nabídky jugoslávské emigrantské vlády na uzavření spojenecké smlouvy (po vzoru čs.-sovětské smlouvy).
- ¹⁷ *Istorija Jugoslavii*, str. 228.
- ¹⁸ Jugoslávští historikové vyvozují z těchto memoárů závěr, že Sovětský svaz zapomněl za války na právo sebeurčení národů. Jugoslávský lid však zmařil provedení těchto „nedemokratických dohod“ — píše Šehović, — podle nichž se měly Anglie a SSSR rozdělit o vliv v Jugoslávii „fifty-fifty“!
- ¹⁹ *Istorija Jugoslavii*, II, str. 246. — Stalin psal Rooseveltovi 19. října 1944 o moskevských poradách s Churchilllem, že „jednání byla užitečná pro vzájemné vyjasnění názorů na takové otázky, jako je vztah k budoucímu Německu, polská otázka, politika vůči balkánským státům, důležité otázky další vojenské politiky“. (Korespondence, str. 445).
- ²⁰ Prohlášení TASS z 28. 9. 1944 cituje *Dedijer*, str. 527. — Nedávno ocenila Meždunarodnaja žižň 1965/4 operaci „Bělehrad“ jako základ „bratrské spolupráce“ sovětských i jugoslávských lidí.
- ²¹ *Istorija Jugoslavii*, II, 253.
- ²² Jugoslávští teoretikové odmítají sovětské teze o tom, že lidově demokratická revoluce je přechodem k socialistické revoluci a k diktatuře proletariátu, a považují svou revoluci za socialistickou. Podobné stanovisko zastávají pro svou zemi také bulharští komunisté.
- ²³ *Pregled*, str. 436 — Bobrowski, 51—52.
- ²⁴ Ještě v roce 1948 činil jugoslávský dovoz a vývoz do Sovětského svazu a lidových demokracií 50% zahraničního obchodu. U nás a v Polsku činil tento podíl socialistických zemí na zahraničním obchodu asi 30%.
- ²⁵ Bobrowski. 59—60.
- ²⁶ Markert. *Jugoslawien*, str. 158.
- ²⁷ K. Koňalková, *Dvoustročné spojenecké smlouvy mezi evropskými socialistickými zeměmi*. Slovanský přehled 1964, 5, str. 264—267.

- ²⁸ V Diskusi k *Pregledu* padl i názor [Putovi revolucije 1964, 3—4, str. 61], že by opravené vydání *Pregledu* mělo ještě ostřejší formulovat hegemonistické tendence Stalinovy zahraniční politiky, která měla škodit nejen Jugoslávii, ale i ostatním lidovým demokraciím a která prý byla i „jednou z příčin vzniku Atlantického paktu“! Kdybychom chtěli i my používat této „logiky“, pak bychom musili označit za „jednu z příčin“ vzniku NATO zahraniční politiku Jugoslávie, která se dostala až na hranici konfliktu s USA. Byl by to ovšem nesmysl. — Jiná je otázka vlivu sovětské zahraniční politiky na metody postupu lidové demokratických států vůči Jugoslávii v roce 1948.
- ²⁹ *Istoria Bălgarii*, III (Sofia 1964) str. 407, 427. — Údaje v citované bulharské publikaci zachycují šíři a obsah jugoslávsko-bulharských vztahů jen částečně. Namátkový průzkum ve Vojenském historickém archivu v Sofii ukazuje, že spolupráce bulharských partyzánů a pak vojáků na tehdy okupovaném území dnešní Jugoslávie s místními lidmi a s jugoslávským národním osvobozenecským hnutím měla větší rozsah, než se dosud uvádí. — O poválečné spolupráci Bulharska s Jugoslávii nebo s Albánií, ani o roztržce v Informbyru se *Istoria Bălgarii* (III) nezmiňuje.
- ³⁰ Djilas dokonce tvrdí, že Stalin nechtěl Dimitrova pustit do Bulharska hned po září 1944, aby prý režim v Bulharsku nešel příliš daleka a aby Západ neviděl v příchodu Dimitrova do země „pozadí Moskvy“.
- ³¹ Bobrowski, str. 54.
- ³² Dedijer, 640.
- ³³ Dedijer 645.
- ³⁴ Dimitrov, *Výbor z projevů*. Praha 1950, 255—262.
- ³⁵ Pravda uveřejnila nejdříve rumunský interview s Dimitrovem, ale potom na „dotaz čtenářů“ vyjádřila své stanovisko: Redakce nesouhlasí s názory soudruha Dimitrova o mezistátní unii mezi lidovými demokraciemi, kterým není třeba nějaké konfederace, ale naopak upevnění jejich nezávislosti a suverenity — tak jak se o tom hovoří v deklaraci devíti komunistických stran (Informbyra).
- ³⁶ Dedijer 656—657.
- ³⁷ Bobrowski, 54, pozn. č. 1.
- ³⁸ Dedijer 669—671. V konečné redakci dopisu pro ÚV VKS/b byly tyto podmínky vypuštěny.
- ³⁹ Což bylo v rozporu s obsahem zpráv např. Pravdy z léta 1944 o úspěších jugoslávské národní osvobozenecské armády, která byla dávana za vzor např. československému lidu (Vojna i rabočaj klas I. 1. 1944). S obdivem mluvil o Jugoslávciích také Valko Červenkov v Pravdě 7. 4. 1944.
- ⁴⁰ Kromě Žujoviče a Habranga postavil se na stranu Informbyra ještě generál Ar. Jovanović, který byl v červenci 1947 zastřelen „na útěku do Rumunska“ spolu s několika dalšími vyššími důstojníky (bývalými partyzány). Po červnu 1948 byli odstraněni někteří představitelé republikánských vlád. — *Jugoslawien*, 138—139.
- ⁴¹ Bobrowski, str. 66.
- ⁴² *Istorijska međunarodnih otnošenij*, T. III, str. 40.
- ⁴³ Některá kritická vystoupení charvátských historiků proti textu *Pregledu* jsou hodnocena ústředním výborem Svazu komunistů Charvátska jako chybná (*Buržoazné nacionalistické úchytky v přístupu k národnostní otázce*. Komunist 26. 3. 1964).

Josef Kolečka

Edice tureckých pramenů k dějinám Makedonie

1. *Turski dokumenti za makedonskata istorija*. I (1800—1803). Skopje 1951, pp. 170; II (1803 až 1808), 1953, pp. 204; III (1809—1817), 1955, pp. 125; IV (1818—1827), 1957, pp. 189; V (1827 až 1839), 1958, pp. 220.

2. Alex. Matkovski, *Turski izvori za ajdutstvoto i aramistvoto vo Makedonija*. I (1620—1650). Skopje 1961, pp. 128; II (1650—1700), 1961, pp. 140.

3. *Turski dokumenti za istorijata na makedonskiot narod*. Serija I: 1607—1699. Tom. I: 6. juni 1607—30. maj 1623. Skopje 1963, pp. 167 + faksimilia 117 dokumentů. — Všechny publikace vyšly in 4°.

V posledních letech se množí edice tureckých pramenů k dějinám balkánských a podunajských národů.¹ Tato skutečnost svědčí o tom, že je všeobecně správně chápán význam těchto pramenů pro studium národních dějin, že je příslušný archivní materiál shledáván, soustředován, pořádan, studován a vědecky zpracováván a že už v jednotlivých balkánských a podunajských státech pracuje řada zkušených odborníků-turkologů. Existují tudíž všechny hlavní předpoklady pro